

EL PATRIMONI FOTOGRÀFIC SOLLERIC. UNA INTRODUCCIÓ

AINA MORA VIVES

Resum: Aquesta comunicació pretén fer una aproximació a la introducció de la fotografia i als pioners d'aquest art a Sóller. Sabent que queda molta feina a fer es presenta un inventari dels fotògrafs de Sóller, que varen retratar tant els paisatges com a nombroses famílies de la nostra Vall, així com la localització i l'estat dels seus arxius i material fotogràfic.

Introducció

Aquesta comunicació és una primera aproximació a l'estudi del patrimoni fotogràfic de Sóller. Té un caire introductori i descriptiu, per donar a conèixer alguns dels seus protagonistes des de finals del s. XIX fins a la dècada de 1950 del s. XX.

Es comentaran alguns fotògrafs, tant els itinerants que passaren per Sóller com els establerts i els afeccionats, les dades que hem obtingut sobre els seus negocis i els seus treballs fotogràfics i postals. També precisarem els col·leccionistes, que amb tant de zel han conservat imatges, i parlarem del que encara es conserva aquí i del que es conserva fora de Soller.

Finalment, vull agrair la col·laboració de familiars de fotògrafs, veïns i col·leccionistes. També vull precisar que l'embrió d'aquesta comunicació fou una recerca sobre el tema que vaig desenvolupar al Màster en Patrimoni cultural, de la UIB, el curs passat.

Inicis de la fotografia, els primers fotògrafs ambulants

1839 és la data oficial del naixement internacional de la fotografia, de la mà del francès **Louis -Jacques Mandé Daguerre** amb l'anomenat daguerreotip i del britànic **William Henry Fox Talbot**,¹ creador de l'anomenat talbotip. Aviat el procés fotogràfic es desenvolupa i comercialitza per altres països. A l'estat espanyol arriba el novembre del mateix any a Barcelona i a Mallorca entre el desembre de 1839 i el gener de 1840, amb l'empenta de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.²

1. Mulet Maria-Josep. *La fotografia a les Balears (1839-1979)*. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. Edicions Documenta Balear. 2001 Palma, p. 7-8.

2. Mulet Maria-Josep. *La fotografia a les Balears (1839-1979)*. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. Edicions Documenta Balear. 2001 Palma, p. 9.

La bibliografia especialitzada assenyala que un dels primer motius a fotografiar foren els monuments, edificis emblemàtics i vistes de caire urbà; després, també la natura. Moltes imatges es difongueren en llibres, revistes i postals.

Hi ha imatges de la vall Sòller procedents de molts d'indrets; de Catalunya: **Thomas, Àngel Toldrà Viago**, **germans Sellarés**, **N.C.P.**, **J. Obradors i Huecograbado Mumbú**; de Madrid, **Lacoste**; de Palma: **J. Truyol**, **J.Tous**, **Otero**, **Amer**, **Rul-lan**, **G. Ordinas**; de Pollença: **Guillem Bestard**.³ Alguns són fotògrafs professionals, altres afeccionats i encara altres impressors i venedors de postals.

Charles Clifford, britànic va desenvolupar la seva carrera de fotògraf professional a Espanya. Aquest darrer va fer el reportatge de la visita d'Isabel II a Mallorca pel setembre de 1860 amb el seu marit Francesc de Borbó, el príncep Alfons i les infantes Isabel i Concepció. La família reial que visità Sòller, dinà a Ca'n Prohom al carrer de Sa Lluna.⁴

El litògraf **Sr. Sellarés** és dels primers que trobem documentat. El setmanari *Soller* informa l'octubre de 1891: "autor de la colección de fototipias que con el Album Artístico de Mallorca se publica en su establecimiento, y que ha merecido el aplauso de cuantas personas inteligentes de España y del extranjero han tenido ocasión de ver tan acabado trabajo. El objeto de su visita era sacar algunas vistas de este valle... tales como la del Barranc, la del Puerto, otra general tomada desde el Coll, y de la Cuenca de Deyá. Dijo que volvería en breve para tomar las del Torrent de Pareys, Tuent y la Calobra."⁵

L. Roisin,⁶ fotògraf francès també fotografia Sòller entre 1925 i 1930 i entre 1934 i 1935 ho fa **Zerkowitz**.⁷

Els primers fotògrafs establerts a Sòller

Sembla que el primer o uns dels primers fotògrafs establerts a Soller fou **Celestino Pérez**. El 1892 és a la fonda de la "Viuda de Rosselló", Ca's Pantinador o com es conegut avui, Hotel el Guia.⁸

Possiblement fou primer un fotògraf itinerant que s'estableix a la vila. Entre 1897 i 1899 és al carrer Nou o d'Isabel, primer al número 87 i després al 64, a una casa anomenada Ca'n Trinco.⁹ Després estaria al carrer Victòria 22 i al carrer Pastor, a Ca'n Alabat¹⁰ i finalment per l'adreça que duen els seus suports podria coincidir amb el local comercial que posteriorment seria de Cayetano Aguiló, "Es Santet", anomenat **Fotografía La Ideal**.

3. Joan Rullán Vallcaneras. *Sóller Imatges d'un poble*. El gall editor. Col·lecció Alofre. Sóller 2001. Mulet, Maria Josep *Fotografía a Mallorca 1839-1936* Lunweg editores. Barcelona 2001.

4. Plàcid Pérez. Itineraris urbans. Associació cultural Veu de Sòller. 1995, p. 48.

5. Setmanari Sòller 24-10-1891. Anunci.

6. Rullán Vallcaneras, Joan F. Sòller. *Imatges d'un poble*. El Gall Editor. Col·lecció Alofre. Sóller 2001p 73, 124, 143, 158.

7. Fotografies de l'Arxiu privat de Joan Mayol Servera.

8. Setmanari Sòller 14-05-1892. Anunci.

9. Setmanari Sòller 20-03- 1897 al 23-12-1899. Anunci.

10. Setmanari Sòller 08-01-1898 al 03-11-1900. Anunci.

Foto 1.

Foto 2.

El diari *El pueblo* es fa ressó del traspàs d'aquesta galeria fotogràfica però no queda clar que en Celestino Pérez en fos el propietari aleshores.

"Don Cayetano Aguiló nos participa la Fotografía establecida en la calle de la Luna nº 10 en lo sucesivo correrá por su cuenta y con el título de Fotografía Ideal bajo la dirección del experto e inteligente fotógrafo Francisco Salleras. El cual se dedicará a todos los trabajos propios de dicho arte..."¹¹ Aquestes mateixes paraules són emprades a les invitacions que es fan a Ca'n Pinoi que hi ha a l'arxiu municipal on es pot veure ben clar la comanda de 1.000 exemplars (vegeu document 1).

El nom d'aquest fotògraf Salleras, desconegut fins ara potser no està ben escrit i es tracta d'un dels dos germans Sellarès, en Francisco.

(Vegeu fotografies 1 i 2, de Mossèn Miquel Roselló "En Nussa", de l'arxiu de Josep Morell o la casa de Miquel Ballester als Estiradors, de l'arxiu municipal.)

J. Truyol de Palma, també començà a venir a Sóller de forma esporàdica durant uns anys i segons demanda del públic que el sol·licités, però acabarà per obrir una sucursal al carrer de Bon Any núm. 4, al segon pis.¹²

Ambdós **Celestino Pérez** i **J. Truyol** coparan el panorama fotogràfic solleric, alternant anuncis dels seus negocis al *Setmanari Sóller*. Mentre el primer anuncia sempre les darreres tendències, gusts i modes en retrats i les innovacions en el camp fotogràfic tals com retrats de grans dimensions, a l'oli, en bicicleta, en vestit de primera comunió, en tamany natural, en tamany diminut, segell de correus; ampliacions, vases daurades..., **J. Truyol** obta per publicar el mateix anunci durant anys: *Participa al público de Sóller que en adelante pasará a domicilio para los trabajos que tengan a bien encargarle, como son: Grupos de familia, retratos de enfermos, paralíticos y difuntos, y toda clase de trabajos en fotografía. Para consultas y encargos en la imprenta de este periódico, donde también encontraran una colección completa de vistas de Mallorca. En Palma, Conquistador 28. Se retrata lo mismo de día que de noche. Precios económicos.*¹³

Un tercer fotògraf i pintor anuncia discretament la seva arribada al poble i ofereix els mesos de maig, juny, juliol i agost de 1899 els seus serveis, també a la fonda de Ca's Pantinador, es tracta de **Miquel Quetglas**.

Els primers fotògrafs sollerics

Sembla que el primer fotògraf establert nat a Sóller és Joan Busquets Mayol. Poc després hi ha Jaume Busquets. La coincidència de llinatges i de dates properes els ha confós sovint, tot pensant que només hi havia un i no dos fotògrafs Busquets. Ambdós firmen J. Busquets (Joan i Jaume). El col·leccionista Joan F. Rullán ha estat el primer potser en adonar-se'n de la diferència. Al seu llibre *Sóller Imatges d'un poble* ¹⁴ fa palesa la distinció entre en **Busquets de Ca'n Quenc** i en **Busquets d'es Carrer de Sa Mar**.

11. Article *El Pueblo* 7-03-1914.

12. *Setmanari Sóller* 19-08-1897 al 02-10-1899.

13. *Setmanari Sóller* 1897-1899.

14. Joan Rullán Vallcaneras. *Sóller Imatges d'un poble*. El Gall editor. Pollença 2001.

Foto 3.

Foto 4.

Foto 5.

Joan Busquets Mayol, el de Ca'n Quenc, barriada on vivia, datat al 1896 serà el primer fotògraf solleric conegut, tot i que al padró de 1915 surt com a traficant. El seu segell o marca sobre els suports de cartró així ho confirmen. Fa vistes generals i paissatges, fotografia la plaça amb ocasió de festes, celebracions o mercats. L'objectiu de la seva camera sembla que cerqui sempre la multitud (vegeu foto 3).

Jaume Busquets, conegut com en Busquets del carrer de Sa Mar, potser hagi estat més popular i sobretot prolífic. Apareix al padró de 1916 de Sóller per primera vegada com a **fotografista** de professió però ja al 1914 havia editat dos tiratges de dos mil exemplars cada un a l'impremta Marquès de Sóller per a postals o fotografies.¹⁵

15. Document de Ca'n Pinoi arxiu Municipal de Sóller.

Foto 6.

En Jaume Busquets serà el primer “reporter gràfic” de Sóller que envia fotos a la premsa de Palma per tal d’il·lustrar esdeveniments o festivitats de la part forana (vegeu foto 4).

José Polent Mariano, de Palma, obri galeria fotogràfica a finals de 1914 al carrer de Jesús nº 1, a la Volta Piquera, ofereix els seus serveis i anuncia aparells propis que permeten fotografiar als infants de curta edat, assegurant el bons resultats.¹⁶ Bona prova d’això són aquestes fotografies de l’Arxiu de Joan Frontera Alemany (vegeu fotos 5 i 6).

Els fotògrafs esmentats continuaran la tradició del retrat d’estudi però també faran fotografia de paisatge, i seran alhora els mestres d’una nova generació de fotògrafs sollerics.

16. Setmanari *Sóller* 21-11-1914.

Per un document proporcionat per Joan F. Rullan Vallcaneras sabem que l'apotecari Serra va tenir dins **la Farmacia Serra** un laboratori fotogràfic o "sección fotogràfica" on recomana els rodets Bayer i les càmeres Rietschel. La ubicació podia ser o bé a l'establiment que tengué a Plaça a Ca'n Bordils o bé al local on està situada ara al carrer Serra.¹⁷ Tot i que la data no és concreta potser estàs dins aquest primer bloc de fotògrafs.

La nova generació està formada per **Bartomeu Noguera, Antoni Castañer Rullan i Josep Kulzer. Bartomeu Noguera** començà com a fotògraf afeccionat "darrera impressionar la seva estimació pels esports sobre tot les bicicletes" i més endavant com a professional.

Nascut a Burges, França, al 1895 on també hi estudià fins als 14 anys, allà es compra la seva primera camera fotogràfica i quan anava al velòdrom o a veure futbol feia fotografies i els posava als vidres de la porta del restaurant de son pare. Els ciclistes, futbolistes i afeccionats s'interessaven i li demanaven que els retratés. Un cop a Sóller, va continuar fotografiant i la seva aleshores al·lota, després esposa, duia el material a revelar a casa del fotògraf **Busquest, del carrer de Sa Mar**. Aquest s'interessà pel seu treball i al saber que ell era l'autor del mateix li va demanar per ajudar-lo. Era el temps d'arribada dels primers turistes als anys trenta. Muntà un petit laboratori al soterrani de casa seva i la seva labor era bastant bona, en paraules del fotògraf. Arribava la primavera i amb ella les primeres comunions. "El dia de la primera comunió d'aquella època era de por, per l'excessiu treball que representava."

Busquets a qui ajudava va posar-se malalt i mancant-li forces per continuar la tasca li demanà que li comprés el negoci, aleshores Bartomeu Noguera ja era casat i amb l'aprovació familiar abans de fer el traspàs muntaren la galeria al jardí.¹⁸

Per l'estudi **d'en Noguera** passaran molts nuvis, molts d'infants de primera comunió, i molts sollerics i solleriques que es deixaran retratar, així i tot també trobà temps per a fer una col·lecció de postals (vegeu foto 7).

El relleu de **José Polent** serà **Antoni Castañer Rullán**, conegut com "en Coixí" o "Q-xí", el pseudònim que feia servir en alguns articles i gloses on descriu "aspectos y anomalías de la vida y de la administración local".¹⁹ El 1927 adquirí la galeria de Polent. Castañer era el caixer apoderat del Banc de Sóller i s'inicià dins el món de la fotografia de manera autodidacta amb manuals. Encara que fotògraf professional no deixà la seva feina al banc, a més venia a ser com el fotògraf oficial de la Base Naval del Port de Sóller. Perquè cada vegada que a la base es feia un acte oficial, **en Coixí** era cridat per a fer les fotografies. A la seva galeria del carrer Gran Via feia els retrats d'estudi, era una construcció amb la teulada i la façana de vidre i els costats i al darrera de pedra. Uns cortinatges, servien per deixar entrar més o menys llum per a fotografiar. Aquí no revelava, només fotografiava. El laboratori el tenia a casa seva, devora el cementiri. Com conten na Catalina i na Isabel Castañer. A més també anava al Port i l'interessen les vistes i fotografies panoràmiques. S'ha conservat una col·lecció de postals a

17. Document propi.

18. Biografia basada en entrevistes i articles d'Aina Colom, Jaume Albertí i Miquel Marquès publicades al setmanari *Sóller* en motiu d'un homenatge al 1973 i del seu obituari als '80.

19. Article Setmanari *Sóller* 16-08-1969.

CALMA—PUERTO DE SÓLLER

Foto Noguera

Foto 7.

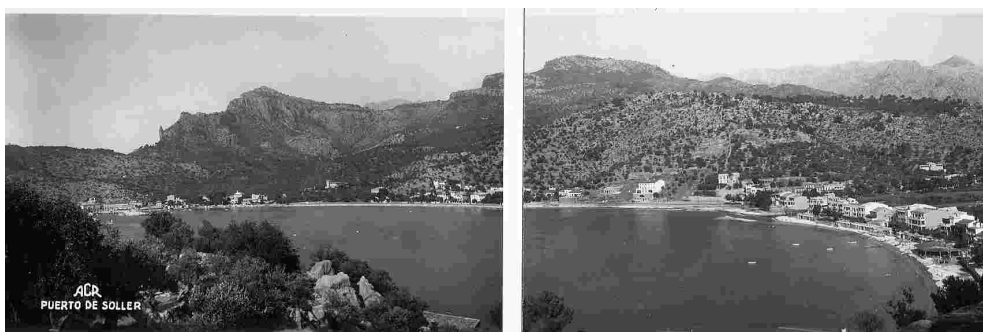

Foto 8.

més de muntatges fotogràfics propagandístics per a fulletons turístics que eren fruit de la seva molta amb el collage²⁰ (vegeu foto 8).

Tenia fama de molt perfeccionista. A l'amo en Joan Rullán Vallcaneras, el seu veí de tota la vida, el feu vestir de comunió fins a tres vegades, perquè les fotos no quedaven així com volia.

Altre professional fou l'alemany **Josep Kulzer**, establert a Sóller potser als voltants dels anys 30. Tingué un negoci de fotografia i cinema.²¹ Es coneix una imatge seva titulada "Placeres"²² que aparegué al setmanari Sóller l'any 1935 a l'edició extraordinària en commemoració de les

20. Miquel Arbona Oliver. *Converses solleriques*.

21. Anunci Setmanari *Sóller*. *Noces d'Or*. 1935.

22. *Placeres* de J.K datada de 1935. Joan Rullán Vallcaneras. *Sóller Imatges d'un poble*. El Gall editor.

Foto 9.

noces d'or i un documental del Port, de Sóller i de Sa Calobra, entre d'altres llocs, per al Fomento de Turismo que va rodar al 1959.

"El martes día 17 del actual, en el cine Fantasio, atestado de público -la entrada era libre- se proyectó una interesante colección de nuevas diapositivas en color que ha conseguido recientemente el experto fotógrafo alemán Joseph Kulzer".²³ Aquesta fotografia porta les inicials amb les que firmava el fotògraf, J.K. (vegeu foto 9).

Fotografia Amer s'instal·la el 1946. El setmanari *Sóller* comenta: "*sucursal de la afamada Fotografía que desde tantos años existe Madrid y Barcelona, y que también tiene casa en Palma*".²⁴ A més a més, ofereix amb un val del mateix setmanari amb un 25% de descompte per a aquells parroquians que el presentin, proment en successives setmanes altres regals i beneficis per tal d'oferir els seus serveis a tots els sectors de la població.²⁵

Bartomeu Noguera tutelarà en un nou relleu generacional a nous fotògrafs sollerics, al seu gendre **Josep Canyelles Amengual**, a n'**Andreu Pizá Mairata** de qui era parent i a **Joan Deyá Castanyer** que també es senten atrets per l'art de la fotografia i obriran també estudi o laboratori propi. El solleric **Onofre Seguí Caimari** inaugura al carrer de Sant Bartomeu **Fotos Seguí** al voltants de 1956.²⁶

23. Article El documental cinematográfico de la comarca de Sóller. Setmanari *Sóller* 28-11-1959.

24. Setmanari *Sóller* 19-01-1946.

25. Setmanari *Sóller* 19-01-1946.

26. Font oral.

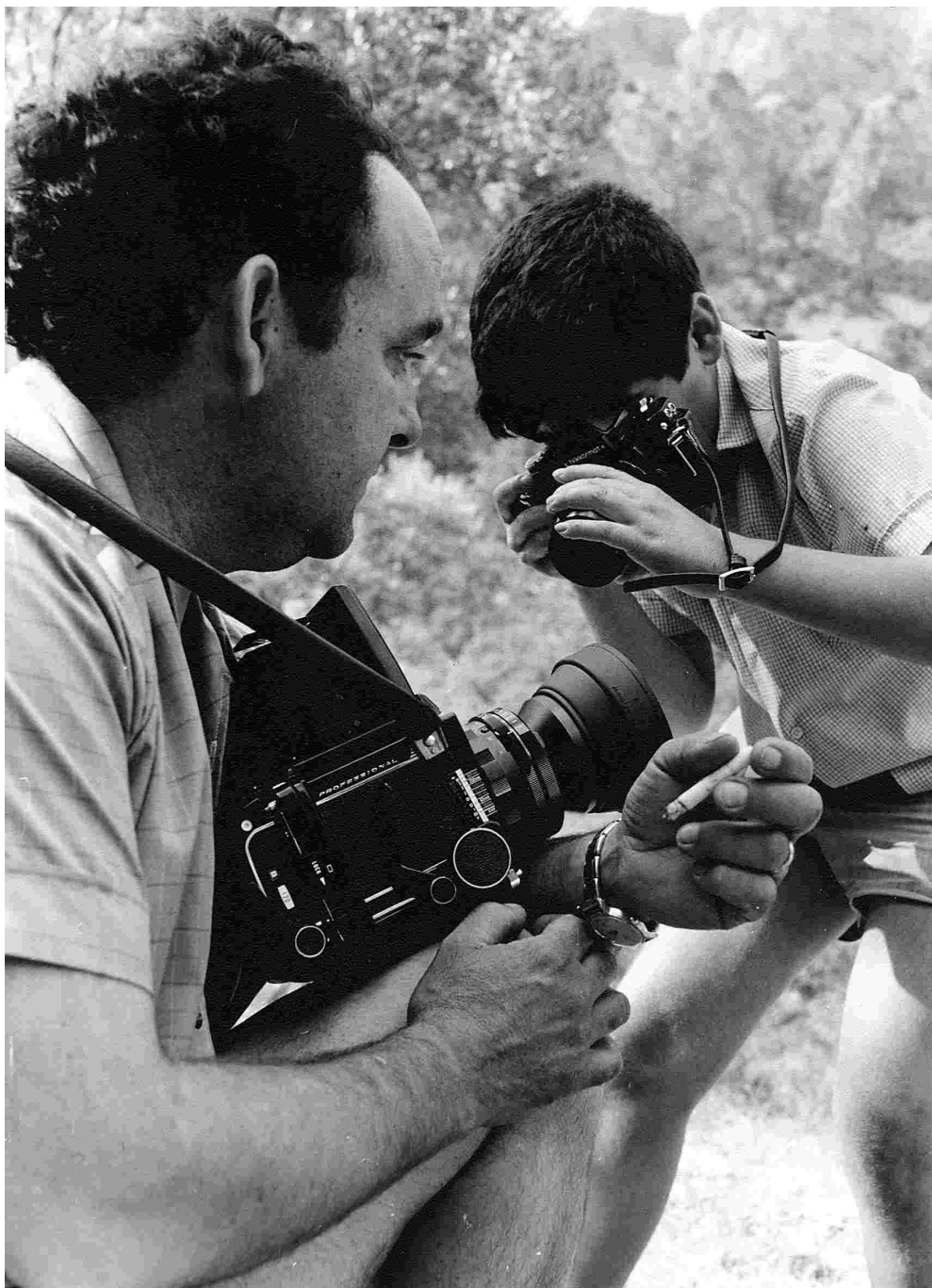

Foto 10.

Foto 11.

Joan Deyá Castañer arriba a la fotografia potser per un altre caire. La seva passió són en aquells moments la física i la química. Amb les lliçons d'aquesta matèria de la mà del Pare Estrany, mestre al Convent, fabrica la seva pròpia camera baix d'una escala, a una mena de laboratori improvisat. Poc després en posar en funcionament la camera se'n riuria del pare Estrany per què ell amb el seu aparell fa més via en retenir les imatges que els altres a les classes de dibuix.

El seu padrí li compraria la primera càmera i el seu primer treball foren les noces de Bàrbara Serra i Guillem Bardí. Si una cosa el diferencia dels altres és que ell segueix abastint-se d'ormejos fotogràfics que fabrica ell mateix, un flash de magnesi, les seves pròpies ampliadors, etc. Tot i ser professional amb estudi des del 1945, no volia deixar la condició de fotògraf afeccionat quan parlava amb ells, els afeccionats, volent dir que ell no havia perdut mai aquella dèria per a la fotografia que els enllepoleix, a qui sempre ajudà i donà consells.

De tots els fotògrafs sens dubte ha estat el més internacional de tots fins aleshores i potser aquest caire és el més desconegut pels sollerics.

El seu treball per a **FISA escudo de oro S.A** fa que elabori unes dues mil postals de les Balears. El mateix treball el va dur a viatjar per tot el món, Sud Amèrica, Àfrica... **En Joan Det** romangué fins i tot un vespre segrestat a Angola.

A la fotografia el podem veure fent la sèrie de fotografies d'Es Barranc per a l'Associació Hotelera i que encara es poden veure a l'estudi del seu fill **Guillem** que ja anava darrera les passes de son pare (vegeu foto 10).

Foto 12.

Foto 13.

La fotografia en blanc i negre el fascinarà durant tot el seu tarannà fotogràfic encarregant-se fins a la seva mort dels revelats a l'estudi de fotografia i vídeo **Foto Deyà**.²⁷

De la mà del seu pare, afeccionat al medi gràfic, **Andreu Pizà Mayrata** s'inicià a la fotografia el 1949, als 16 anys. Durant el servei militar a la Base d'enginyeria utilitza de forma quasi professional la fotografia la qual cosa li permet el desplaçament diari cap a Sóller. En acabar el servei militar compra les seves primeres càmeres i es dedica de ple a la professió, són una Kodak Retina i una Roleicord. Els avenços dins el camp el fan reciclar-se i fa cursets a **Ca'n Planas** i a **Ca'n Santi**. El 1959 muntà el seu laboratori fotogràfic a la tenda de **Casa Pizà** o Ca's Boter a Plaça, aleshores regentada per sa mare, donat que ell era el fill, i tot i que sempre quedà **Casa Pizà**, va arrelar més dins el públic solleric el sobrenom de **Ca's Boteret** (vegeu fotos 11 i 12).

El turisme era una font d'ingressos important i anava a Ca'n Topa a retratar turistes i després els portava les fotos als hotels. Assessorà també companys de la professió que venien de fora sobre els indrets més adients per a fotografiar la vall.

Josep Canyelles Amengual exercí la fotografia entre 1946 i 1989, començà a ajudar al seu sogre **Bartomeu Noguera** exercint les tasques de laboratori, però acabà també per retratar i continuar amb la tasca de **Ca'n Noguera** i ser alhora el fotògraf del Setmanari Sóller. Aquest treball de fotògraf periodístic el realitzarà fins a la seva jubilació.

27. Font oral: Guillem Deyà Canals, Joan F. Rullan i FISA S.A.

La nissaga de Ca'n Noguera arribarà fins al seu nét, Josep Canyelles Noguera.

Com **Andreu Pizà Mairata**, **Josep Canyelles** i **Joan Deyá** formen part de l'associació de fotògrafs professionals de Mallorca.

Les noces i primeres comunions són un aspecte molt important a tenir en compte encara i suposen gran part del treball del fotògrafs sobretot als pobles com Sóller. L'auge dels reportatges de noces i comunions, ja no sols retrats, juntament amb l'afecció dugueren a **Otilio Mira Jover**, alacantí afincat a Sóller a fer un curs a distància de fotografia, una manera d'obtenir una titulació necessària per acreditar-se, i obrí el seu estudi al carrer de Son Bou (vegeu foto 13).

Durant tot aquest recorregut no apareix cap dona dins el panorama fotogràfic solleric però hi són, tot i no tenir cap titulació, no estar donades d'alta com a tals i per descomptat no tenir cap tipus de segell propi.

Foto 14. Fotografia de Jaume Torrens (Placa de vidre. Trencat). Carreres de bicicletes al Port.

A n'Antoni Castañer l'ajudà la seva filla **Isabel Castañer Crespi**.

Donat que el seu pare feia la tasca de laboratori els vespres després de sopar, ella començà a aprendre i ajudar-li per tal d'alleugerir-li la feina "com que la feina a l'època de les comunions era de bojos, un bon dia per donar-li la sorpresa a mon pare vaig fer tot el treball de laboratori i vaig retocar totes les fotografies".

El treball de retocar, que avui denominem **fotoshop** era molt acurat i totalment manual, cosa que requeria de bon pols i destresa "en mostrar-li el que havia fet vaig tenir por de no haver-ho fet bé. Ell ho examinà tot i a partir d'aleshores vaig treballar amb ell i després tota sola". Ajudà son pare fins al punt d'haver d'enfocar ella quan el seu pare ja no hi veia bé.

Isabel Castañer Crespi de Ca'n Coixí diu que ja aleshores la tasca del retoc era molt emprada, sempre hi havia alguna nafra, cicatriu, operació o defecte de les persones a qui es retratava i no era convenient que quedés visible.

Foto 15.

Passà moltes hores a les fosques, però la feina l'apassionava tant que li era igual la quantitat d'hores que havia estat dins el laboratori." L'estrena d'un vestit era motiu suficient per anar-se a retratar" conta Isabel. Ella anava a recollir els films que deixaven a d'altres negocis com Ca'n Dulce de's Born o Ca n'Elies i els tornava a les 24 hores.

Als 27 anys anà a Bèlgica concretament a Brussel·les per tal d'aprendre la fotografia en color, entrà a una casa per treballar-hi de criada i trobà un fotògraf que volia instruir-la en la nova tècnica. L'alliberació del Congo Belga però va fer que molts joves belgues tornessin a casa i n'**Isabel de ca'n Coixí** va perdre la seva plaça de practicant envers un jove belga retornat de la colònia.

Una altra dona que ajudà a les tasques de laboratori i a l'estudi familiar fou Mercedes Plaza, esposa d'**Andreu Pizá, Es Boteret** ella també s'ocupà de l'estudi i de la tenda de fotografia.

Foto 16.

Fotògrafs afeccionats

Dins el patrimoni fotogràfic hi trobem la figura del fotògraf no professional o afeccionat, molt important perquè s'abasteix als primers magatzems dels professionals donant impuls a l'establiment d'estudis i galeries, avantpassats de les tendes de material fotogràfic.

Aquests, cobren importància per la participació a concursos fotogràfics, com el promogut pel Ferrocarril de Sóller al 1913,²⁸ molt en voga aleshores i també perquè al mateix nivell que fotògrafs professionals exerceixen de reporters gràfics a la premsa.²⁹

Un dels primers fotògrafs afeccionats de Sóller és Antonio Pastor Albertí en el llibret que va publicar la impremta de J.Tous de la "Exposición Balear de Sóller. Reglamentos y catálogo". Dins el "Grupo III.-Artes Liberales. Clase 8ª. Fotografía hi exposaren només dues persones; una era" Don José Truyol Otero. Palma. Un aparador de fotografías. Mención honorífica en la Exposición Artística de Barcelona (1892)". L'altre "D. Antonio Pastor de Sóller. Fotografías. Diploma de Honor en la exposición fotográfica de Villafranca de Penedés (1895)".

Altres fotògrafs afeccionats han estat **Jaume Torrens** 1900 (vegeu foto 14), **Antoni Bauzá** amb treballs datats 1919 -1924, **Guillem Bauzá** 1924, **Florenci Cortés** 1924, **Bartomeu Mayol** 1924, i **Salvador Elías i Capellas**³⁰ (vegeu foto 14).

Col·leccionisme

Una gran font per a la investigació del patrimoni fotogràfic són sens dubte els col·leccionistes de fotografia i aparells fotogràfics sense els quals una gran part hagués desaparegut. Donat que no existeixen llistat de clients i que les matrícules industrials no es donaven d'alta tots els fotògrafs; la figura del col·leccionista és per tant clau per a la recerca.

Joan F. Rullán Valcaneras és el col·leccionista amb l'arxiu més ampli de la vila. Més de 55.000 fotografies i postals el componen. Tot i que està classificat per temes, tots els fotògrafs abans esmentats hi són a la seva gran col·lecció. La seva dèria de col·leccionar fotografies li ve ja des de la infantesa i és l'arxiu gràfic de molts historiadors i periodistes de la nostra vall.

Va col·laborar amb Veu de Sóller en una secció titulada "Imatges d'Antany", i a Fora Vila Verd del diari El Mundo-El día de Baleares, amb "Imatges d'Abans".

Té publicat un llibre "Sóller Imatges d'un poble" del Gall Editor on interpreta les imatges d'un caramull de fotografies que van dels acabatalls del segle XIX fins a la primera meitat del segle XX.

Actualment treballa en la classificació de l'arxiu d'Antoni Castanyer, en Q-xí.

28. Setmanari *Sóller* 24-05-1913.

29. Mulet Maria-Josep. *La fotografia a les Balears (1839-1979)*. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. Edicions Documenta Balear.2001 Palma.

30. Setmanari *Sóller* 24-05-913.

Joan Mayol Servera es declara deixeble del mestre Joan F. Rullan Vallcaneras, té un centenar de fotografies de varis autors com Angel Toldrà Viago, Roman Ribas, Polent, Celestino Pérez, J.Tous, N.C.P, F Guilera, Virenque, a. Vidal i Zerkowitz. Els temes són Sóller, el Port i el Tren. També guarda un **Album de España Ilustrada** de Hauser i Menet.

Guillem Casanovas "en Guillemó" es dedicà durant anys a recopilar fotografies sobre tot del Port. Tot i que sembla que algunes eren seves, la majoria són d'altres fotògrafs. Ell cerca fotos de la gent del Port, dels personatges més coneguts d'aleshores, de festivitats que s'hi celebren, com la processó de caperutxes de la Confraria del Nazareno, de la imatge i d'activitats quotidianes (vegeu fotos 15 i 16).

Per tal de no espatllar l'arxiu de fotografies originals, es dedicà durant molts anys a treure còpies i plastificar-les. Aquestes són les que han arribat fins als nostres dies, tot i que han perdut el valor com a suport fotogràfic, no han perdut el valor històric que aquest representa. Part d'aquest arxiu el cedí a **Xisco Arbona Mas**.

Joan Frontera Alemany fotògraf afecionat a més de col·leccionista guarda un arxiu molt important i molt ben cuidat de la nostra comarca. Fotografies de José Polent i d'Àngel Toldrà Viago són presents al mateix. Però potser el més valuós sia tota la col·lecció de fotografies dels rodatges de les pel·lícules de la Wilma.

Juan Manuel Bernal Jiménez tot i no viure a Sóller treballa a la base naval del Port de Sóller. Les seves dues mil fotografies són part d'una més extensa col·lecció de material i d'uniformes militar. La majoria d'elles han estat adquirides i entre els motius que hi trobem al seu arxiu predominen fotos antigues del Port de Sóller i de la Base Naval.

Arxius Fotogràfics i material fotogràfic

Dels arxius dels fotògrafs sollerics esmentats malauradament poca cosa ha arribat íntegrament als nostres dies. A continuació es detalla el que existeix.

El valor d'aquests poc reconegut han fet que no es fes esment a la conservació. Entre els fotògrafs, la destrucció o crema de clixés, de negatius és una pràctica comuna, forma part d'una mena de codi ètic existent en aquesta professió, per tal de respectar la privacitat dels clients.

De **Celestino Pérez, Polent** i dels **Busquets** existeixen moltes, moltíssimes fotografies en arxius particulars però a hores d'ara es desconeix una col·lecció completa o ordenada de la seva producció.

L'Arxiu d'**Antoni Castañer "en Coixí"** en disposa en Joan F. Rullan Vallcaneras, tot i que no és complet. La part que falta la conservà en Joan Deyá, i avui el seu fill Guillem. L'Ampliadora Noxa, la Tiradora, l'eixugadora i la Premsa de gas d'aferrar les fotografies al suport de cartró que utilitzava el fotògraf són a la sala de fotografia del Casal de Cultura.

D'en **Noguera** guarda el Casal a la sala esmentada, la seva màquina de retratar. Voiglander & Sohn Hellar 36cm 4,5 n° 18205 l'arxiu es va perdre en part. "Per tal de contentar a molta gent repartirem el llegat de Ca'n Noguera a institucions i gent interessada, donarem també algunes fotografies a **Damià Bestard** per l'interès que sempre mostrarà per a la conserva-

ció de patrimoni fotogràfic” segons conta en Pep Canyelles Noguera. La família té una màquina de retratar de campanya i la seva col·lecció de postals.

Andreu Pizá Mairata perdé malauradament el seu arxiu durant unes inundacions fa uns anys per Sant Bartomeu.

L'arxiu de **Joan Deyá Castañer** és complet i el té al seu antic estudi del Carrer d'Ozones i a l'estudi que en Guillem té al carrer de Sa Lluna. També es conserva la seva càmera i totes les ampliadores que ell mateix es fabricà.

D'**Otilio Mira** tampoc hi ha arxiu fotogràfic. En canvi els seus fills conserven l'ampliadora i la cisalla que feia aquella mena de parfalanet a les fotografies a partir dels anys cinquanta.

En Xesc Mariaina guarda del seu oncle n'Antoni Pastor Albertí una, petita però molt valuosa, col·lecció de fotografies de quan l'estació del ferrocarril era encara “el castellet” i de les obres de la realització del traçat ferroviari.

Marí Torrens Artal, preserva del seu oncle padrí Jaume Torrens, el fundador del Círculo sollerense, una cinquantena de plaques de vidre que són un petit tresor d'imatges d'excurcions, viatges, bicicletes de principis del segle XX.

Arxius Fotogràfics que contenen imatges de Sóller

A la Guia *d'Arxius, col·leccions i fons fotogràfics i cinematogràfics de les Balears (1840-1967)* de la que són autores Catalina Aguiló i Maria Josep Mulet podem trobar arxius fotogràfics que contenen imatges de Sóller:

- Arxiu Municipal de Sóller. Arxiu Fotogràfic (sense catalogar).
- Arxiu. Agrupació fotogràfica de Catalunya 1918-1950.
- Ajuntament d'Artà. Fons Pere Sanxo Tous.
- Ajuntament de Palma, 2 Arxiu Municipal, Col·lecció Miquel Llabrés, 2 Fons Pere Mascaró. Autor: Pere Mascaró Castelló. 1926-1973.
- Ajuntament de Palma, 3. Arxiu Municipal. Llibres il·lustrats. 1860. Temàtica: Retrat, arquitectura, etnografia, esdeveniments.
- Archivo General de la Administración, 2. Medios de Comunicación Social del Estado. Datació 1928-1965.
- Arxiu Andreu Muntaner i Darder, 5. Col·lecció Postals 1860, en actiu.
- Arxiu Ca'n Bestard, 1. Fons Guillem Bestard 1900-1930.
- Arxiu General del Consell de Mallorca, 3. Fons Maria del Roser Fuster Miró Granada. 1904-1920.
- Arxiu del Regne de Mallorca, 4. Arxiu Joan Alcover Maspons. 1885-1920.
- Arxiu General del Consell de Mallorca, 3. Fondo de la Asociación Española de amigos de los castillos. Sección provincial de Baleares 1955-1978.
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Arxiu fotogràfic 1910-1939.
- Arxiu Històric dels Missioners dels Sagrats Cors. Monestir de la Real 1858-
- Arxiu Vicenç Rotger Buils. Privat. 1951-1970.

- Centre Excursionista de Catalunya, 3. Arxiu fotogràfic, Fons Blasi i Vallespinosa 1920-1930.
- Col·lecció Albert Bastardes, 2. Fons Joan Roig 1906.
- Fondo fotográfico Fundación Universitaria de Navarra, 2 1910-1930 i sense determinar.
- Fons Bartomeu Ordinas Fuster 1920-1970. Privat.
- Fons Emilio Orsinger. Bunyola. Particular. 1932-1940. Temàtica: Retrat, paisatge, arquitectura, etnografia, vida quotidiana.
- Fons Escalas, 2. Jaume Escalas Real 1920-1970. Temàtica: retrat, arquitectura, paisatge, vida quotidiana, esports, turisme, transports, esdeveniments i espectacles.
- Institut Ametller d'Art Hispànic-Arxiu Mar, Barcelona 1913-1957. Temàtica: Arquitectura, paisatge, arqueologia, etnografia, patrimoni artístic i documental, transports i turisme.
- Institut d'Estudis fotogràfics de Catalunya, ^o1. Arxiu Històric Fotogràfic. Col·lecció Thomas de Barcelona. Temàtica: Paisatge, arquitectura.
- Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, 2. Arxiu Històric Fotogràfic. Col·lecció Roisin. 1920-1940. Paisatge, arquitectura, etnografia.
- Instituto del Patrimonio histórico Español, 1. Fototeca de Información Artística Madrid. 1936- en actiu. Temàtica. Patrimoni artístic, arqueologia, arquitectura, etnografia.
- Museu Nacional d'Art de Catalunya, 4. Fons de l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya (A.F.C). 1918-1950. Temàtica: Paisatge, arquitectura, vida quotidiana.
- "SA NOSTRA" Caixa de Balears, 2. Fons Vergarajàuregui. 1890-1930. Temàtica: Paisatge, arquitectura, arqueologia, etnografia.
- "SA NOSTRA" Caixa de Balears, 3. Col·lecció de Fotografies. 1904-1940. Temàtica: Retrat, esdeveniments, nu, arquitectura, paisatge, vida quotidiana, transports, etnografia.

Conclusió

Aquesta comunicació no hagués estat possible sense el testimoni de moltes persones: familiars, amics i coneguts de fotògrafs i per últim de col·leccionistes que han obert les portes de casa seva.

Això posa en evidència la precarietat del nostre patrimoni fotogràfic i la manca d'un recolzament per part de les institucions, molt necessari a hores d'ara.

La intenció era sols donar un tast d'aquest patrimoni i alhora encetar o moure l'interès pel mateix, però també d'atorgar a tots aquells fotògrafs la categoria d'artista pel llegat que van deixar en fotos i postals de tants racons de Sóller, de sollerics i solleriques.

Casualment molts d'aquests fotògrafs foren tanmateix artistes per tots els costats perquè molts d'ells foren músics. Bartomeu Noguera tocà i ensenyà el violí formant part almenys de dues formacions. Antoni Castañer no li anava tan bé el violí però fou un virtuós de la bandúrria. Josep Kulzer era director d'orquestra i Andreu Pizà tocà durant molts anys la bateria en un conjunt de jazz. Antoni Pastor Albertí va, a més de ser organista, compondre tres peces.

Tan de bo, quan es publiquin fotografies antigues, a més del nom del propietari de l'arxiu, es pugui fer referència al nom del fotògraf i autor de les mateixes; gairebé mai surt. Aquest petit

detall arrodoniria la informació de la fotografia i així ampliaríem el patrimoni d'aquells abans que no caiguin a l'oblit.

Queda encara molt per investigar. La segona meitat del segle XX, on el turista és client del fotògraf i on els fotògrafs **Josep Canyelles Noguera** en **Pepin Noguera**, en **Pere Colom**, en **Pedro Lirón**, en **Guillem Deyá de Ca'n Det**, en **Jaume Salvà Colom de Foto Brasil**, **Maite Coll**, **Andrew Mclear**, **Magdalena Canyelles Noguera**, **Joan Frontera Alemany** i **Francisco Rodríguez**, **Mateu Valls** i **Damià Bestard** i tants d'altres professionals i afeccionats visqueren el boom de la fotografia en color, els canvis en les màquines de retratar, el "fotomatón", la polaroid, etc. Bé mereixen tot un capítol a part.

Bibliografia

Rullan Vallcaneras, Joan F. **Sóller imatges d'un poble I**, Col·lecció Alofre. El Gall Editor. Sóller 2001
Aguiló Catalina i Mulet Maria-Josep, **Guia d'arxius, col·leccions i fonts fotogràfics i Cinematogràfics de les Balears (1840-1967)** "Sa Nostra" Caixa de Balears. 2004

Mulet Maria Josep **Fotografia a Mallorca 1839-1936** Lunwerg editores. 2001

Mulet Maria Josep **La fotografia a les Balears (1839-1970)** Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. Documenta Balear. Palma 2001.

Arbona Miquel **Converses solleriques**. Un poc de cada setmana. (1964-1974). Ciutat de Mallorca. 1977. Editorial Moll

Ferrà Miquel **Sóller imatges d'ahir**, Miquel Font Editor. Palma de Mallorca 1990.

Ferrà Miquel **Sollerics arreu del món imatges d'ahir**, Miquel Font Editor. Palma de Mallorca 1992.

Pérez Pastor Plàcid. **Itineraris urbans. Sóller, a peu**. Associació cultural Veu de Sóller. Sóller 1995.

Fonts Orals

Joan F. Rullan

Catalina Castañer Crespi de ca's Surell

Isabel Castañer Crespi de Ca'n Coixí

Paco i Maruja Mira Zamora

Joan Frontera Alemany

Andreu Pérez Pizá

Cati i Mercedes Pizá Plaza

Damià Bestard Seguí

Josep Canyelles Noguera

Guillem Deyá Canals

Neus Seguí

Joan Mayol Servera

Agraïments

Maria Josep Mulet

Josep Morell González

Catalina Castanyer Crespi de Ca's Surell

Joan Francesc Rullan Valcaneras

Josep Canyelles Noguera

Paco i Maruja Mira Zamora

Damià Bestard Seguí

Guillem Deyà Canals
 Francesc Arbona Mas
 Andreu Pérez Pizá
 Andreu Pizá Mairata
 Catalina i Mercedes Pizá Plaza
 Plàcid Pérez Pastor
 Joan Frontera Alemany
 Jaume Deyà Miró
 Antoni Quetglas Cifre
 Xisco Lladó
 Isabel Castanyer Crespi de Ca'n Coixí
 Martí Torrens Artal
 Cata Colom
 Joan Mayol Servera
 Lluç Coll

Annex documental

*Document I. Invitació on apareix el segell amb la direcció de la Ideal.
 Indret on Celestino Pérez sembla tingué la seva darrera seu.*

